

Uloga Agitpropa KPH u Slavoniji (1945—1950)

BILJANA KAŠIĆ

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, SFRJ

Historijska analiza uloge Agitpropa KPH u Slavoniji u neposrednom poratnom razdoblju nužno predmnijeva:

A/ određivanje funkcioniranja Agitpropa općenito,

B/ osvjetljivanje specifičnog djelovanja u prostoru Slavonije (pretežno agrarnom) s obzirom na konkretne prilike, ali i imperativnost politike Komunističke partije Hrvatske usmjerene izravno na to područje.

A.

Uloga Agitpropa u cijelom poratnom razdoblju bila je u osnovi posredovanje ideologije Komunističke partije, odnosno programa revolucije koji se imao ostvariti nakon osvajanja vlasti. Iako je djelatnost Agitpropa bila višeslojna, moguće ju je uvjetno centrirati na dvije točke:

1. Na ostvarenje neposrednoga akcionog programa (učvršćenje narodne vlasti, obnova i izgradnja zemlje, prehrana stanovništva, program industrijalizacije) okupljanjem na ideologijsko-mobilizacijskoj platformi radi njegova odjelovljenja. Naglasci su bili na osiguranju partijske linije u životu, teorijskom i ideologijskom podizanju partijskog članstva, idejnom odgajanju širokih narodnih masa i agitaciji u nizu konkretnih akcija. Permanentnost klasnog osvještavanja, marksističkog uzdizanja i kulturnog prosvjeđivanja naroda općenito, a komunista posebno, pripadali su sferi onih zadaća Agitpropa koje su bile neodložne i pretpostavne za ostvarivanje partijske politike.

2. U suglasju s pozicijom partije na vlasti, profiliranje i kontrola cjelokupne nadgradnje bila je u nadležnosti Agitpropa kao njegov implicitni razlog konstitucije. Stoga je u Direktivnom uputstvu CK KPJ o reorganizaciji agitacije i propagande iz 1945. godine trebalo, uza sve partijske komitete (centralne, pokrajinske, oblasne, okružne, mjesne i rajonske u većim gradovima) oformiti agitaciono-propagandne komi-

sije u sklopu kojih i sektore: za štampu i propagandu, teoretsko-predavački, organizaciono-tehnički, kulturni i pedagoški.¹

Na sastanku Centralnog komiteta, 1. lipnja 1945. godine, konstituiran je Agitprop CK KPH,² a problem organiziranja cjelokupnog Agitpropa na razini Hrvatske protezao se do potkraj 1947. godine, odnosno niz organizacijskih rješenja pratila je nesređenost, nedostatnost i necjelovitost. To se posebno odnosilo na Slavoniju gdje je pitanje organizacijskog konstituiranja bilo aktualno gotovo u cijelom poratnom razdoblju.

Česte organizacijske promjene, vrlo složena strukturalna shema, temeljena na vertikalnom povezivanju agitprop-komisija od makro- do mikro-nivoa putem partijskih foruma, te direktivno rukovođenje agitacijom i propagandom — bile su odlike Agitpropa u cjelini.

B.

I. Iako je na području Slavonije Agitprop djelovao po jednakim konstitucijskim uzusima, te imao dijapazon zadataka isti kao i u ostalim dijelovima Hrvatske, njegova se specifičnost ogledala u eksplicitnoj, funkcionalnoj usmjerenosti na zadaće proistekle iz zahtjevnosti samog kraja, ponajprije s obzirom na socio-kontekst.

Pri tom mislim na socijalni sastav stanovništva — seljaštvo kao nosivi subjekt, te agrar (poljoprivredu) kao predominantnu granu privredivanja. Riječ je, naime, o žitorodnom području koje je u prvim poratnim godinama bilo u direktnoj funkciji prehrane stanovništva, a što je i normativno imalo konotaciju obaveznosti.

Uloga Agitpropa u Slavoniji bila je uvjetovana neposrednim akcionim programom (program obnove i izgradnje, prehrana stanovništva, mobilizacija radne snage sa sela vezana uz provedbu Prvoga petogodišnjeg plana i dr.), ali, što se čini bitnim, ponajprije politikom Partije spram sela i seljačkog pitanja uopće.

Sažeto, postavljena u koncepciji socijalističkog preobražaja sela, partijska se politika sastojala u ograničavanju i potiskivanju tzv. kapitalističkih elemenata na selu, borbi za jačanje državnog i zadružnog sektora i ograničenju monopola individualnog seljačkog gazdinstva, te akciji učvršćenja saveza radnika i seljaka, odnosno za učešće radnog seljaštva u izgradnji socijalizma.³

Politika Komunističke partije Jugoslavije prema selu praćena je nizom zakonskih, administrativnih i političko-ekonomskih mjera od Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji od 23. kolovoza 1945, čime se formirao zemljišni fond, do niza uredbi o otkupnoj i poreskoj politici, stvaranju

¹ Arhiv IHRPH (dalje AIHRPH), Fond CK SKH, Agitprop, 1945, O reorganizaciji agitacije i propagande, 2.

² AIHRPH, CK SKH, Agitprop, 1945, VI, 1, Zapisnik sa sastanka CK KPH, 1.

³ Usp. Referat *Edvarda Kardelja* »O seljačkom pitanju«, Drugi plenum Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, Sednice Centralnog komiteta KPJ 1948-1952, *Komunist*, 14-15, Beograd 1985.

državnih poljoprivrednih dobara i zadruga te orijentacijom na pojačanu kolektivizaciju od drugog plenuma CK KPJ 1948. god. O konzekvencijama tih mjera u Hrvatskoj na Drugom kongresu KPH kaže se: »Provedba agrarne reforme imala je za posljedicu da se povećavao broj srednjaka na selu, veleposjednik je nestao, a smanjio se broj krupnih seljaka. Ona je uklonila feudalne ostatke. Ona je istovremeno imala svoga značenja za razvijanje socijalističkih preobražaja u poljoprivredi [. . .]. Odmah poslije rata i u prvoj etapi obnove naše zemlje mi smo spregu seljaka i radnika gradili na sistemu pomaganja seoske sirotinje, progresivnom porezu na selu, specijalnim sistemom otkupa žita, koji je pogodio siromašnijim seljacima i t.d.«⁴

Nedvojbeno je da se partijska politika u neposrednom poratnom razdoblju vodila u znaku ubrzane socijalističke preobrazbe sela. No, propitivanje njenih dosegâ ukazuje na niz proturječnih akcija koje su pratile tu provedbu (od pojava sektaške primjene i apsolutizacije određenih administrativnih mjera i zaoštavanja, prema tadašnjim ocjenama, klase borbe na selu) i na nedovoljno konzistentnu koncepciju spram seljačkog pitanja. Riječ je o koncepciji koja je sabirala i niz neekonomskih, često protuslovnih razloga i argumenata: od teorijsko-doktrinarnih — o seljaku kao privatnom vlasniku, odnosno 'ostatku' kapitalizma kojega je trebalo likvidirati i kulaku koji blokira socijalizaciju sela, ideologijskih — o seljaku koji kao nezaobilazni subjekt NOP-a figurira u sklopu sintagme »jedinstveni savez seljaka, radnika i poštene inteligencije«, dakle, koji jest socijalistički akter na kojeg se računa, do političkih — koji se naročito uvode u igru nakon sukoba s Informbiroom — forsirana kolektivizacija i dr.), postajući mjera marksističke pravovjernosti, odnosno ulazeći u kompleks odnosa spram sovjetske politike, teorije i prakse.

Svi ti razlozi posredno upućuju na ulogu Agitpropa i prijepore s kojima su se agitprop komisije sučeljavale u provođenju partijske politike na selu, kombinirajući pri tom taktičke poteze s neposrednim uplitanjem u određene konkretne akcije. To se jasno očitovalo pri otkupima žitarica, kada se agitiranje višeznačno iskazivalo, s obzirom na otpor, prigušenu ali prisutnu agitaciju sa suprotnim tezama. Ilustracije radi, o osiromašivanju seljaka i natjeravanju u kolhoz, o nepotrebnom hranjenju lijencina (time se mislilo na građane i radnike i dr.).⁵

Historijskom analizom moguće je utvrditi da je djelatnost Agitpropa na području Slavonije bila mnogo više orijentirana na masovnu agitaciju i propagandu vezanu uz, u najširem smislu pojmljeno, seljačko pitanje, nego na samo ideologijsko uzdizanje u vidu striktno marksističko-lenjinističke izobrazbe. Točnije, na selu se ideologijsko osvješćivanje više provodilo konkretnom akcijom (otkup, sjetvena kampanja, zadrugarstvo) nego u samom procesu marksističke poduke. Otuda je relativno kasno i

⁴ Usp. Politički izvještaj CK KPH (referent Vladimir Bakarić), Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske, 83, Zagreb 1949.

⁵ Sklopu tzv. političkih grešaka na terenu pripadalo je i nedovoljno objašnjavanje značenja otkupa, otuda su još glasnije postavke koje su plasirali tzv. mačekovci koji su se pojavljivali kao tobožnji zaštitnici sela i seljaštva, te radili na odvajanju HRSS od Komunističke partije.

došlo do sustavnijeg proučavanja marksizma-lenjinizma. Primjera radi, redovna Niža partijska škola započela je u Osijeku s radom 19. listopada 1949. god.⁶

Pri tom stoji i tvrdnja da je ideologijski rad sa seljacima najslabije uporište ideologijskog rada općenito, što svjedoči i zaključak Uprave za agitaciju i propagandu CK KPH od 3. srpnja 1950. godine: »Što se tiče političkog rada sa seljacima, može se slobodno reći da je akcija otkupa ili sjetve služila našim organizacijama dolje, kao opravdanje za prestanak svakog političkog rada. U najboljem slučaju objašnjavana je uredba i pričane opće fraze o potrebi i važnosti otkupa. Nedostajala je konkretna agitacija sa brojkama [...]«.⁷

Uz sklop prioritarnih zadataka postavljenih pred seljaka, razlozi tomu su: organizacijska nesređenost uvjetovana i čestim institucionalnim promjenama i problemom kadrova, pitanje koordinacije ideologijskih aktivnosti u razuđenoj mreži sela i niski, općeobrazovni i civilizacijski nivo stanovništva zbog čega je akcija ideologijske edukacije išla usporedo s akcijom elementarnog opismenjavanja žitelja.

II. Organizacijsko postavljanje Agitpropa u Slavoniji bilo je u skladu s organizacijskim promjenama u samom Agitpropu KPJ/KPH i sa čestim organizacijskim i institucionalno-teritorijalnim izmjenama na tom području, dakle u kontinuiranom procesu prilagodbi za nove organizacijske sheme. Tako se, kao što je znano, na sredini 1945. godine ukida Oblasni komitet za Slavoniju,⁸ a njegovo djelovanje potpada pod nadležnost Okružnih komiteta, da bi se u 1949. godini ponovo centriralo u ulozu Oblasnog komiteta KPH Osijek prema tada ustanovljenoj podjeli na teritorijalne oblasti. Prema Prijedlogu za formiranje oblasti, podastrom na Drugom plenumu CK KPJ u siječnju 1949. godine, Slavonska oblast sa sjedištem u Osijeku sastojala bi se od 20 kotara (srezova) i 8 gradova (Đakovo, Nova Gradiška, Osijek, Slavonski Brod, Slavonska Požega, Vinkovci, Virovitica, Vukovar).⁹

Zbog nagoviještenih poteškoća, lokalnih specifičnosti pojedinih krajeva Slavonije i složenoga organizacijskog modela konstituiranje Agitpropa na razini mikroregija i u cjelini bilo je neujednačeno. Tako su se, primjerice, agitprop komisije Okružnog i Gradskog komiteta Slavonskog Broda formirale već u toku 1945. godine, kadrovski popunile u 1946. godini, a u Okružnom komitetu Osijek potkraj 1946. i konstituiranje je bilo, uglavnom, završeno potkraj 1947. godine. Prema popisu članova Agitprop odjeljenja Centralnog, oblasnih i okružnih komiteta KPH s početka 1947. godine, organizacijski i kadrovski su postavljena agitprop odjeljenja OK i MK Osijek, Agitprop odjeljenje OK Daruvar i Agitprop odjeljenje OK Brod.¹⁰

⁶ AIHRPH, CK SKH, Odjeljenje za agitaciju i propagandu, Oblasni komitet KPH Osijek, 1949, X.

⁷ AIHRPH, CK SKH, Uprava za agitaciju i propagandu, 1950, VII, 3.

⁸ AIHRPH, CK SKH, 1945, VIII, 3, Zapisnik sa sjednice CK KPH, 1.

⁹ Sednice centralnog komiteta KPJ n. dj. 215—216.

¹⁰ AIHRPH, CK SKH, Agitprop, 1947, I, Popis članova Agit-prop odjeljenja Centralnog, oblasnih i okružnih komiteta K. P. H.

Agitprop odjeljenje OK Osijek sačinjavali su: Šegović Ivka, sekretar Agitpropa, zadužena i za teoretsko-predavački sektor, Ćirić Zdravko, teoretsko-predavački sektor, Tomac Ivan, agitacija i propaganda, Vrbljanac Pavle, organizaciono-tehnički sektor i Šelem Antun, rad sa sindikatima.

Agitprop odjeljenje MK Osijek sačinjavali su: Fabijan Franjo, sekretar Agitpropa, Vučenović Pero, narodno prosvjeđivanje, Vučić Dmitar, organizaciono-tehnički sektor.

Agitprop odjeljenje OK Daruvar sačinjavali su: Vojvodić Dušan, sekretar Agitpropa i rukovodilac teoretsko-predavačkog sektora, Sadžak Momčilo, kulturno-umjetnički sektor, Škriljac Mijo, agitacija i štampa, Vasiljević Nada, narodno prosvjeđivanje, Milanović Nedeljko, rad s omladinom i Visoki Josip, organizaciono-tehnički sektor. Istodobno, Agitprop odjeljenje OK Brod djelovalo je u sastavu: Perkušić Ivo, sekretar Agitpropa i rukovodilac teoretsko-predavačkog sektora, Vodinić Vlado, rad sa sindikatima, Verić Tena, kulturno-prosvjetni sektor, Gvozdić Julijana, narodno prosvjeđivanje i Marčeta Milan, organizaciono-tehnički sektor.¹¹ U toku 1945, 1946, 1947. godine paralelno su se konstituirali prop-odjeli pri okružnim odborima Fronte, a bili su ponešto drukčije koncipirani, pokrivajući ujedno širi dijapazon rada. (Tako se, ilustracije radi, Prop-odjel OO Daruvar, cjelovito postavljen u rujnu 1946. godine, sastojao od tri sektora: za agitaciju i štampu, kulturno-umjetničko-prosvjetnog i tehničko-dekoraterskog.)¹²

Aktivi agitatora i aktivi predavača, koji su u organizacijskom i komunikacijskom smislu predstavljali najpogodnije moduse agitpropovskog sustava za Slavoniju (priređivanje konferencija po selima, zborova, raznih kampanja i sl.), bili su kadrovski neekipirani i nedostatni. Stoga su i učinci njihove akcije bili često u obratnom razmjeru sa stvarnom moći koju su imali u direktnom posredovanju i tumačenju partijskih zadataka.

U Hrvatskoj se u toku 1947. godine pristupilo daljnjem učvršćivanju i razgranjavanju agitprop aparata i jačoj sprzi Agitpropa CK KPH s agitpropovima okružnih komiteta, koji se postupno konsolidiraju. Isto tako, došlo je do kadrovskog popunjavanja svih agitprop sektora i uvedena je institucija instruktora-propagandista koji su obilazili okružne propagandiste, držali predavanja i o svojim opažanjima izvještavali Agitprop CK KPH. Okružni komiteti bili su zaduženi da imaju po jednoga profesionalnog propagandista, a okružni odbori Fronte po jednog agitatora, koji je ujedno bio i član agitprop komisija okružnih komiteta.¹³

Potkraj 1947. godine oblikovao se posve slojevit agitprop model koji je u Hrvatskoj brojio stotinjak ljudi.

¹¹ Valja napomenuti da nije moguće slijediti isti princip kadrovske i druge rekonstrukcije Agitpropa na području cijele Slavonije.

¹² AIHRPH, CK SKH, Agitprop, 1946, XI, 30, Dopis OK KPH Daruvar.

¹³ AIHRPH, CK SKH, Agitprop (bez. god.), Izvještaj i prijedlozi za rad Agit-propa koji su diskutovani sa drugom Dilasom i na posljednjem sastanku našeg Agit-propa, 1-2.

Odlukom CK KPJ iz siječnja 1948. godine transformiraju se partijska odjeljenja pri CK u uprave (organizaciono-instruktorsku, upravu za kadrove i upravu za agitaciju i propagandu),¹⁴ a učvršćivanjem gradskih i kotarskih komiteta prišlo se rasformiranju okružnih, što je za konkretne prilike u Slavoniji značilo slabljenje koordinacije tek uspostavljenih agitpropovskih aktivnosti. U duhu zaključaka Drugog plenuma CK KPJ, 12. siječnja 1949. agitacijsko-propagandni rad postaje središtem političko-partijskog rada, a odgovornost za njegovu provedbu u cijelosti preuzimaju partijski komiteti na svim instancama (kotarski, gradski, mjesni . . .). Posebno značenje u daljnjoj modifikaciji (= deprofesionalizaciji) i unapređenju agitpropovskog rada imalo je Pismo CK KPJ od 22. lipnja 1950.¹⁵ kojim su oblasni komiteti u cjelini odgovorni za agitpropovsku djelatnost, a postavljeni su tako što imaju tri osobe zadužene za sektore: ideologijski, agitacije, propagande i štampe i kulturno-prosvjetni. Dakle, nosiva aktivnost za Agitprop Slavonije bila je na Oblasnom komitetu KPH Osijek, a, istodobno se, formiranjem komisija za agitaciju i propagandu pri kotarskim komitetima, intenzivirala aktivnost na nižim razinama i usmjerila na politički rad u masovnim i društvenim organizacijama. Uz Osijek, glavni centri aktivnosti bili su Slavonski Brod i Vinkovci.

III. Tek u obrisima naznačene organizacijske promjene Agitpropa u toku poratnih godina u Slavoniji upućuju na poziciju Agitpropa, ali ponajprije na odnos Partije spram agitpropovske djelatnosti, uloge i značenja, što je kroz prizmu poslijeratnih zbivanja, u dinamičnom slijedu, imalo različite predznake prioriteta.

Tako je, imajući u vidu navedene postavke, moguće zaključiti:

1/ uloga Agitpropa u Slavoniji bila je u osnovi određena i prožeta problematikom sela i partijskom politikom spram sela i seljaka,

2/ na djelu je bio više agitacijski, a manje propagandni rad (pri tom, najviše odsutan ideologijski i teorijski rad, odnosno pouka marksizma-lenjinizma), što je konzekventno imalo utjecaj i na niz agitacijskih akcija. »Koliko je važno poznavanje marksizma-lenjinizma za pravilno sprovođenje partijske linije i pravilan stav prema raznim problemima vidi se«, stoji u analizi Agitpropa CK KPH, »iz čitavog niza političkih grešaka po terenu (pitanje saveznika HRSS-a, greške u otkupu žita gdje se lupalo po kulacima a udarac je padao po srednjacima, izazivala se i naduvavala klasna borba između kulaka i sirotinje) — time smo skučavali masovnu bazu naše politike i potkopavali savez sa srednjacima i svim poštenim rodoljubima.«¹⁶

Niz akcija na selu nisu pratile primjerene forme ideologijsko-političkog rada, zbog čega je tzv. fenomen političkog osvješćivanja seljaka bio u rascjepu između agitacijske poruke (sezonske, prepoznatljive, konkretno-utilitarne) i slabe, uglavnom nepostojeće, teorijske podloge.

¹⁴ Usp. Politički izvještaj CK KPH, n. dj., 135-136.

¹⁵ Usp. Pismo CK KPJ svim centralnim komitetima KP republika u vezi s reorganizacijom agitprop odeljenja, *Partiska izgradnja*, 8/1950, 50-54.

¹⁶ AIHRPH, CK SKH, Agitprop, 1946, XII, 8, Referat o ideološkom odgoju komunisti (bez autora), 2.

Osvješćivanje seljaštva, što se kao evidentan problem kontinuirano iskazivalo, bilo je poglavito političko pitanje nužno radi socijalističke preobrazbe sela (dakle, stvaranja državnog i zadružnog sektora), ali i radi nove, socijalno-klasne pozicije seljaka. Ideologijski pristup seljaku predmnijevao je dvostruki odnos u svjetlu revolucionarno-klasnih promjena: odnos spram radnika, inzistiranjem na političkom savezništvu radnika i seljaka i odnos spram kulaka (koji je u klasičnomarksističkom smislu pojmljen kao klasni sukob na selu), dakle kao odnos spram seoskih eksploatatora.¹⁷ Oporbe su se očitovale ponajprije u potonjem odnosu, pri čemu je agitacija i propaganda bila usmjerena na jačanje svijesti siromašnog seljaka i koncepciju tzv. preodgajanja srednjaka.

Diferencijacija na selu bila je u znaku pridobijanja srednjaka. Otuda i prisutnost teze da se socijalizam bori za srednjaka što je bilo u funkcionalnoj vezi sa stavom Drugog plenuma CK KPJ¹⁸ o nužnosti zaoštavanja klasne borbe na selu.

Naime, koncepcija pridobijanja srednjaka imala je u procesu rekonstrukcije sela posve određenu zadaću. Radilo se o stvaranju šire fronte radnog seljaštva (ili pokreta radnog seljaštva, kako se isticalo na Drugom plenumu) kao nosivoga socijalističkog aktera na selu. Savez radnika i seljaka, utjelovljen u politici sprege *radnog naroda* (pri tom se mislilo na radništvo u gradu) i *radnog seljaštva*, uz tzv. opća mjesta: plan, socijalistički rad, socijalistička organizacija rada temeljio se na elementima prožimanja (sudjelovanja radnog seljaštva u organima narodne vlasti, u Narodnoj fronti, u dobrovoljnim radnim akcijama; na povećanju i reguliranju razmjene između grada i sela i sl.) i na specifičnim mjerama. Tako je, uz jačanje osnove socijalističkog sektora u poljoprivredi (državnog i zadružnog), naglasak bio na pomoći radnom seljaštvu u unapređivanju proizvodnje (politikom vezanih cijena, melioracijom, stvaranjem poljoprivrednih mašinskih stanica, organiziranjem sjemenske službe i sl.).

Poratnih godina uloga agitacije u žitorodnoj Slavoniji bila je usmjerena i u mnogim krajevima često svodena na sjetvene kampanje i kampanje za obavezni otkup viškova žita.

U toku 1945. godine agitacija je bila vezana uz pitanje kolonizacije Slavonije, provedbu agrarne reforme, zadrugarstvo, a posredovala se dijelom i pomoću Radio-direkcije za Hrvatsku te Radio-Osijek. U sklopu agitacijskih poruka podastirale su se informacije o obradi zemlje, davale obavijesti o stručno-gospodarskim i zadrugarskim školama i prikazi iz života sovhoza i kolhoza u SSSR-u, popularizirala briga narodne vlasti

¹⁷ Usp. Referat *Edvarda Kardelja* »O seljačkom pitanju«, Sednice Centralnog komiteta KPJ, n. dj., 15.

¹⁸ Prilikom analize štampe o problematici sela na Savjetovanju Uprave za agitaciju i propagandu pri CK KPJ 29. ožujka 1949. godine data je objecka »[. . .] da se nigdje ne vidi klasna borba«, iako »u izvjesnoj određenoj formi treba se govoriti i o klasnoj borbi i njenom zaoštavanju.« Osnovne zamjerke upućene republickoj štampi bile su: nedovoljno ukazivanje na specifičnosti zadrugarstva u Republici, zapostavljanje pisanja o selu općenito, nedostatnost informacija o zadružnim domovima, rijetko pisanje o ulaženju kulaka u zadruge i dr. (AIHRPH, CK SKH, Uprava za agitaciju i propagandu, 1949, III, 29, Bilješke sa savjetovanja u Upravi za agitaciju i propagandu pri CK KPJ po pitanju pisanja naše štampe o selu, 1).

za prehranu naroda, solidarnost grada i sela. Bilo je to vrijeme u kojem je problem prehrane bio osnovno egzistencijalno pitanje, a inzistiranje na uzajamnoj solidarnosti grada i sela imalo i svoje ideologijske razloge. Obavezni otkup, kontrahaža bijelih žitarica, mobilizacija radne snage za dobrovoljni rad bile su zadaće tekuće agitacije. Tako su kotarski odbori Narodne frote uglavnom ostvarivali svoj rad s masama posredstvom aktivna agitatora koji su isključivo obilazili sela radi otkupa, sjetve, kontrahaže i dr. U sklopu agitacije i propagande u toku 1948. godine bila su aktualna tri osnovna zadatka: izgradnja zadrugarskih domova,¹⁹ upis narodnog zajma i kontrahaža bijelih žitarica, a u 1949. godini: mobilizacija radne snage sa sela, agitacija za rudnike i šumska radilišta, frontovske radne akcije, pojačana agitacija u vezi sa socijalističkim preobražajem sela, distribucija popularnih izdanja o selu i agitacija za proširenje i povećanje svih oblika seljačkih zadruga.

Naime, evidentno je da se nakon sukoba s Informbiroom, a naročito poslije Drugog plenuma CK KPJ, težilo maksimalnoj intenzifikaciji zadrugarstva. Zbog političkih razloga forsiran je ulazak u zadrugare. Tako je, primjerice, u rasponu od osnutka Saveza radnih zadruga na početku 1948. godine do kraja 1948. godine broj seljačkih radnih zadruga u NRH povećan sa 156 na 240 ili za 95 više.²⁰

Orijentacija je bila na iznalaženju novih formi agitacije (afirmira se tzv. očigledna agitacija), organiziranju zadrugarskih izložbi, izdavanju brošura o seljačkom zadrugarstvu i sl. Tim povodom u materijalu Uprave za agitaciju i propagandu CK KPH iz 1949. godine, među ostalim, stoji: »Agitaciju na selu razvijati u pravcu razvijanja zadrugarstva i širenja zadrugarstva od najnižih do najviših formi, od poljoprivredne zadruge i zadrugarske ekonomije do njenog najsavršenijeg tipa, agitovati za onu formu, odnosno za onaj tip zadruge koji najbolje odgovara dotičnom mjestu. [...] U agitaciji za osnivanje seljačkih radnih zadruga ne smije da se krnji i princip dobrovoljnosti« [...] »političko djelovanje usmjeriti u pravcu diferenciranja na selu sa osobitom pažnjom na pridobijanje srednjaka.«²¹

S eksplicitno postavljenom partijskom politikom prema selu i seljaštvu ponovo se otvorila problematika ideologijskog rada. Tako, kada je 9. veljače 1949. godine na Savjetovanju pri Upravo za agitaciju i propa-

¹⁹ Problem izgradnje zadrugarskih domova u toku 1948. godine evidentan je posebno u Županji, Vinkovcima i Đakovu.

²⁰ AIHRPH, CK SKH, Agitprop, 1948, Informacija o seljačkim radnim zadrugama. Napomene radi, ponešto drukčiju informaciju o povećavanju broja seljačkih zadruga dao je D. Brkić na Drugom plenumu CK KPJ, naglasivši: »Dok je kod nas, u NRH Hrvatskoj prošle godine bilo 150 seljačkih radnih zadruga, sada, tj. u januaru 1949. godine, mi imamo preko 350. To znači da se u roku od nepune godine dana broj seljačkih radnih zadruga povećao za preko 100. Težnja ka formiranju radnih zadruga u Hrvatskoj iz dana u dan je sve veća. Tako je od 1.—15. januara formirao još 57 zadruga. Na primjer, u kotaru Osijek imamo samo tri sela u kojima nema seljačkih radnih zadruga, u Vukovaru ima 19 radnih zadruga, u Belom Manastiru 24 itd. [...] Moramo ovde istaći da su kod nas pretežno starosedelačke radne zadrugare [...]« (Sednice Centralnog komiteta KPJ, n. dj., 53).

²¹ AIHRPH, CK SKH, Uprava za agitaciju i propagandu, 1949, Sektor agitacije i propagande, 8.

gandu CK KPJ formulirana ofenzivna agitacijska orijentacija u smjeru socijalističkog preobražaja sela, apostrofirano je proučavanje marksizma-lenjinizma u skladu s konkretnom problematikom.²²

Na tragu historijske retrospekcije, a imajući u vidu postavku o ideologijskoj edukaciji kao pitanju, uvjetno, drugog značenja u odnosu na sferu agitacije u tom prostoru, razabiru se nejednačeni segmenti takva rada i marksističke pouke. Uvidom u arhivske dokumente s područja Slavonije uočljiva je raznolikost ovisno o regiji odnosno ambiciji i ekipiranosti partijske organizacije na terenu (u prvim poratnim godinama sustav ideologijskog rada najbolje je bio organiziran u Slavonskom Brodu)²³, a najčešće primjenjivane forme rada bile su: čitalačke grupe, kružoci, političke konferencije i prigodna predavanja po selima

No, ono što je odlika svih seoskih organizacija u cijeloj Hrvatskoj, dakle i u Slavoniji, jest kampanjsko, tzv. sezonsko učenje u zimskom razdoblju, kad su se komiteti više angažirali na marksističkoj izgradnji članstva i naroda općenito, dok je to učenje posve zanemarivano za vrijeme proljetnih, ljetnih i jesenjih radova.

Godine 1948. na području Slavonije pristupilo se organiziranju marksističkih kružoka u Narodnoj fronti, a po selima se održavaju političke konferencije s ulogom objašnjavanja i proučavanja materijala Petog kongresa Komunističke partije Jugoslavije.

Rad na intenziviranju ideologijske izgradnje od 1948. godine nadalje ogledao se i u raznovrsnijim oblicima djelovanja (u Slavonskom se Brodu u toku 1949. godine organizira večernji partijski kurs s programom Niže partijske škole, pri KK Slavonski Brod nešto ranije formira se aktiv predavača, u Osijeku 19. listopada 1949. godine započinje redovna Niža partijska škola sa 68 polaznika, upriličuje se niz kursova, seminara u Slavonskom Brodu, Vinkovcima i Osijeku i sl.),²⁴ i u koordinaciji, prvotno nepostojećoj, na razini Oblasnog komiteta KPH Osijek u sklopu kojega se konstituira i Aktiv agitpropa od 70 ljudi.

U znaku intencije o jedinstvenoj koncepciji ideologijskog rada s naglaskom na proučavanju konkretne zbilje, uspostavljaju se različite sprege

²² Usp. Pojačati propagandno-agitacioni rad na selu (bez autora), *Partiska izgradnja*, 2/1949.

Usmjerenje agitacije na socijalistički preobražaj sela bilo je u kontekstu pretpostavnih unutrašnjih i vanjskih poteškoća, a posebno referiranjem na Sovjetski Savez i njegovu politiku prema selu, ne samo društveno-ekonomsko već značajno političko pitanje. Na to upućuje i naredna postavka iz navedenog teksta, koji je očito bio direktivne naravi: »[...] potrebno je uočiti da je pogrešno shvatanje da postoje dve faze u socijalističkom razvitku naše zemlje: 'Kad svršimo industrijalizaciju, započemo kolektivizaciju.' Takvih etapa nema i ne može biti« (str. 38).

²³ Uz najranije postavljenu Agitprop komisiju u Slavonskom Brodu već se 1947. godine pristupilo sustavnoj teorijskoj izgradnji članstva Komunističke partije. Plan izobrazbe ostvarivao se povezivanjem sa sindikatima, osnivanjem čitalačkih grupa, marksističkih kružoka i seminara.

²⁴ Prema Izvještaju Oblasnog komiteta KPH Osijek iz 1949. godine, u Slavonskom Brodu održan je jedan kurs po programu NPŠ sa 178 polaznika, 3 seminara sa 61 polaznikom, 12 kružoka; u Osijeku — jedan kurs s 42 polaznika, 2 predavanja sa 670 polaznika, kurs pri Tvorničkom komitetu »Borovo« s 24 polaznika (AIHRPH, CK SKH, Odjeljenje za agitaciju i propagandu, 1949, X, Oblasni komiteta KPH Osijek).

koordinacije u koje se uključuju Komisija za selo novokonstituirane Komisije za ideologijski rad Narodne fronte, tzv. jezgre najaktivnijih komunista na selima povezana s Frontom i AFŽ-om, Kabinet za marksistički odgoj GK Osijek, a uspostavlja se i veza s radom u većim poljoprivrednim dobrima (Belje), tvorničkim komitetima (Borovo) i dr.

U Jedinstvenom programu za ideologijski rad CK KPH, koji se provodi u 1950. godini, tri nosiva predmeta bila su: »Historija KPJ«, »Izgradnja socijalizma u FNRJ« i »Borba protiv revizije marksizma-lenjinizma«, a kao posebna tema u teorijskoj poduci figurira »Kolektivizacija poljoprivrede kao objektivni zakon socijalističke izgradnje«.

Uz nepostojanje izvornoga teorijskog štiva²⁵ i poteškoće imanentne samom predmetu marksizma-lenjinizma, problemi su bili suptilnije naravi. Jer, motivi teorijskog osvješćivanja seljaštva bili su više no inače funkcionalizirani (uključujući posebno fenomen kolektivizacije), što je za konzekvencije imalo niz previda.

Zaključno: prijevori, vizije i pogreške politike Komunističke partije spram sela prelamali su se kroz ulogu Agitpropa u Slavoniji, opteretivši je zasadama vlastitih lutanja.

²⁵ Bez ambicije da se šire analizira fizionomija *Glasa Slavonije*, s obzirom nedostajanja izvornih teorijskih tekstova, zanimljivi su podaci u Izvještaju o tretiranju teorijskih problema marksističko-lenjinističke nauke u glavnim listovima NR Hrvatske za razdoblje od 1. VI 1948 — 31. I 1949. god. *Glas Slavonije* je, prema navedenom istraživanju, donio sedam članaka iz marksističko-lenjinističke problematike, od kojih su šest — prijevodi s ruskog jezika ili obuhvaćaju rusku problematiku (AIHRPH, CK SKH, Uprava za agitaciju i propagandu, 1949, nav. izvještaj).